

*Kredit og kreditiver i Danmark
i det 16. og 17. århundrede
i et europæisk perspektiv*

AF

JOHN CHRISTIANSEN

Allerede i middelalderen udvikledes i de norditalienske byer, først og fremmest Firenze, Genova og Venedig, den praksis for kredit og valutatransaktioner, som var grundlaget for den internationale handel og bankiervirksomhed i Nordeuropa i 15- og 1600-tallene. Her havde flere af de store italienske handels- og bankierhuse så tidligt som i det 14. og 15. århundrede oprettet filialer bl.a. i Brügge, Antwerpen og London.¹

Vor viden om låne- og kreditforhold i Danmark i det 16. og 17. århundrede er i betydeligt omfang baseret på bevarede oplysninger fra omslaget i Kiel (*Kieler Umschlag*). Det var på dette vare- og pengemarked, at mange låne- og kreditaftaler blev indgået, og terminsbetalinger fandt sted, og det var her, den danske krone og den danske og holstenske adel gennemførte en stor del af deres finansielle transaktioner.² Men også bønder og borgere – særligt de sønderjyske – var aktive på omslaget i Kiel.³ Købmændenes pengeforretninger på dette marked har imidlertid kun sat sig beskedne spor på trods af, at den kapitalstærke holstenske adel drev en udstrakt handelsvirksomhed, hvor kredit og midler til kontantløse pengeoverførsler har været nødvendige.

Heller ikke fra det jyske pengemarked i Viborg, Viborg snapsting, er der bevaret oplysninger, som kan kaste lys over købmændenes penge-transaktioner i 15- og 1600-tallene, og dermed heller ikke over strukturen og detaljerne af det kreditsystem, de betjente sig af. En veksler i forbindelse med snapstinget omtales første gang i et notat fra 1816.⁴

1 H. Pirenne. *Economic and Social History of Medieval Europe*. London 1936, s.131.

2 John Christiansen. *Kieler Umschlag. En analyse af pengemarkedet i Kiel i det 16. og 17. århundrede*. Historisk Tidsskrift 2010, s. 36-75.

3 Bjørn Poulsen. *Bøndens Penge. Studier i sønderjyske regnskaber 1400-1650*. Landbohistorisk Selskab 1990, s.111.

4 Hugo Matthiessen. *Snapstinget. Jydsk termin, marked og mennesker*. København 1946.

De forskellige kreditteknikker blev som anført udviklet i Italien, og det var mødet med de italienske handelshuse, særligt i Flandern, der blev katalysator for udviklingen af det nordeuropæiske kreditvæsen, som kom til at spille en afgørende rolle for både handel og finansielle transaktioner.

Der har fra historikernes side kun været begrænset interesse for kreditvæsenet og de anvendte teknikker til kontantløse pengeoverførsler i Danmark i det 16. og 17. århundrede. Dette gælder også betalingsformidlingen i forbindelse med den internationale handel, hvor f. eks. undersøgelser over oksehandelen, som var blandt periodens vigtigste eksportområder, ikke omtaler forhold i forbindelse med kredit og betaling på trods af, at det ofte drejede sig om beløb i sølvmonter af en størrelsesorden, som det ville være alt for risikabelt at transportere.

På denne baggrund er hensigten med nærværende undersøgelse at forstå kreditvæsenet og betalingsformidlingen i Danmark i den nævnte periode i lyset af den praksis, der havde udviklet sig på de vigtigste vare- og pengemarkeder i Nordeuropa.

Langt de fleste aftaler om pengeoverførsel og kredit har ikke sat sig varige spor, da kreditiverne som hovedregel ikke blev opbevaret, efter kreditor havde modtaget betaling, med undtagelse af de større handelskompagnier, hvis regnskaber ofte er bevaret. Imidlertid fandtes der af sådanne i Danmark i den aktuelle periode kun ét, nemlig Ostindisk Kompagni, som blev oprettet i 1616, og som omtales nedenfor.

Når kreditiver blev misligholdt, satte de sig derimod ofte spor i de retlige kilder, hvorfor stads- og bytingsbøger samt rettertingsbøger har været et vigtigt kildemateriale i undersøgelsen.

Undersøgelser af det for Danmark vigtigste pengemarked i den aktuelle periode, Kieler Umschlag, har ikke afsløret et eneste egentligt handelskreditiv – kreditbreve, vekslere etc. – som ellers var almindeligt anvendt i den nordeuropæiske handel på dette tidspunkt.⁵ Heller ikke i forbindelse med de transaktioner, hvor det eneste store købmandshus, som optrådte på Kieler Umschlag, Loitz fra Stettin,⁶ var involveret, findes omtale af kreditiver på trods af, at flere af disse transaktioner omfattede betydelige beløb.⁷ Kun gældsbreve, der alle vedrører lån, oftest mod pant i debtors ejendom eller mod kaution, er bevaret, men

5 John Christiansen. *Der Kieler Umschlag im 16. Und 17. Jahrhundert. I: K.J. Lorenzen-Schmidt. Geld und Kredit in der Geschichte Norddeutschlands.* Neumünster 2006, s. 159-175.

6 Johan Papritz. *Das Handelshaus der Loitz zu Stettin, Danzig und Lüneburg.* Baltische Studien. Neue Folge Bd. 44. Hamburg 1957.

7 Danske Kancelli. Rentekammerafdelingen. *Diverse Kammersager 1534-1588.* Delomslagsregister ca. 1537-1539. Rigsarkivet.

selvom mange af disse indeholder en ihændeleverklasul, var det aldrig tanken, at de skulle anvendes som handels- eller omsætningskreditiver. Alene deres udformning, herunder i mange tilfælde debtors og eventuelle kautionisters vedhængte segl, ville i praksis umuliggøre en sådan funktion. Ifølge Lorenz omtales en veksler i forbindelse med omslaget i Kiel første gang i 1774.⁸ Dette er dog ikke ganske korrekt, idet et notat i Kancelliets brevbøger fra 1646 beskriver en vekslertransaktion på Kie-leromslaget beordret af kongen.⁹

Det er imidlertid lidet sandsynligt, at der i Kiel ikke blev anvendt forskellige kreditiver i forbindelse med varehandlen før dette tidspunkt, ganske som det var sket på andre nordeuropæiske vare- og pengemarkeder i de foregående århundreder, bl.a. i Champagne og Flandern.

De kreditiver, der anvendtes i Europa i 15- og 1600-tallene, var for de flestes vedkommende de samme, som man havde kendt i høj- og senmiddelalderen. For at forstå en del af disse »finansielle instrumenter« er det vigtigt at erindre, at der i middelalderen, ifølge kanonisk ret, eksisterede et *renteforbud* byggende på, at enhver form for rentetagning blev anset for åger.¹⁰ Dette forbud måtte nødvendigvis skabe store problemer for transaktioner med penge og varer, hvorfor opfindsomheden med hensyn til at omgå det var stor. Indtil Reformationen spillede det kanoniske renteforbud endnu en vis rolle for indgåelse og afvikling af låne- og kreditaftaler i Danmark, men allerede før dette tidspunkt havde der i Danmark og hertugdømmerne udviklet sig en praksis, hvor man opererede med et renteloft. Christian 3. søgte således hjælp i rentespørgsmålet hos Melancton, som svarede, at åger selvfølgelig skulle straffes, men at en rente på 5 % måtte anses for lovlig. I 1557 udstedte kongen så en forordning, der fastsatte den lovlige rentefod til 5 %.¹¹ Det var dog stadig et »renteforbud«, om end relativt, med en grænse, som mange købmænd og bankierer utvivlsomt fandt for restriktiv i forhold til de risici, som mange transaktioner indebar.

Formålene med kreditiver i 15- og 1600-tallene var de samme som i dag, nemlig rådighed over kapital på basis af en kredit; kontantløs betaling; samt muligheden for en rentegevinst.

8 August Lorenz: Ein halbes Jahrtausend Kieler Umschlag. Kiel 1965, s. 27.

9 Kancelliets brevbøger. 29/12 1646. København 1987, s. 348. Kongen pålægger hofmøntskriver Hans Boelsen, »at han skal af Hannibal Sehesteds tjener Niels Pedersen efter den ordre, der er givet ham om at rejse til Kiel, modtage i veksler og »barschafft« 100.000 rd og derpå straks tilbørligt kvittere ham«.

10 Ernst Andersen. Bankvæsenets oprindelse. København 1976, s.11.

11 Axel Rubow. Renteforhold i Danmark i Tidsrummet fra Reformationen til Chr. V's danske Lov. København 1914, s. 39 ff.

En af de tidligst anvendte metoder til kontantløs betaling var giro-systemet, udviklet i Venedig i 1300-tallet, som i realiteten var baseret på deposito-bankforretning, dvs. mange enkeltkunders brug af banken som et sted at opbevare deres penge. Herved kunne der uden anvendelse af rede penge foretages betalinger mellem købmænd – også i forskellige valutaer – alene ved at bogføre overførslen fra én konto til en anden hos bankieren. Denne var ofte en købmand, som havde specialiseret sig i pengeforretninger. I sagens natur kunne systemet både indebære ydelse af kredit og en rente skjult i de anvendte valutakurser. Denne finansierings- og betalingsform anvendtes også i Nordeuropa, bl.a. i Flandern, hvor man har bevaret kildemateriale, som viser, at valutahandlerne allerede i slutningen af 1300-tallet drev bankforretning som her beskrevet.¹² Den første egentlige clearingbank i Nordeuropa var Amsterdamsche Wisselbank, som blev oprettet i 1609, efterfulgt af Hamburger Bank i 1619. Selvom Danmark først med Kurantbankens oprettelse i 1736 fik en bank, der drev deposito- og clearingforretning, blev kredit baseret på bogførte posteringer anvendt længe før dette tidspunkt.¹³ Indførsel af gæld i en købmands regnskabsbog fungerede som et retsgyldigt kreditiv allerede i midten af 1500-tallet, som det fremgår af Ribe Rådstuedombøger.¹⁴

En tidlig finansieringsform med en »skjult« rente, som var accepteret af kirken, var lån mod brugelig pant i fast ejendom, hvor kreditor helt eller delvis overtog debtors ejendom og indkasserede driftoverskuddet – altså en rente. Denne form for sikkerhedsstillelse kendes også fra dansk middelalder.¹⁵ Finansiering på denne måde kunne i princippet anvendes af enhver ejendomsbesidder, herunder købmænd, som havde behov for kapital. Låneformen blev imidlertid allerede i 1160 standset af pave Alexander 3. som stridende mod renteforbuddet. Han bestemte, at den del af overskuddet, kreditor modtog, skulle afskrives i hovedstolen, hvad der jo i realiteten betød, at lånet var rentefrit.¹⁶ Da ingen var interesseret i at udlåne penge under disse betingelser, forsvandt denne låneform stort set; der kendes dog danske eksempler

12 Raymond De Roover. *Money, Banking and Credit in Medieval Bruges*. London 1948, s. 202 f.

13 Knud Erik Svendsen, Svend Aage Hansen, Erling Olsen, Erik Hoffmeyer. *Dansk Pengehistorie*. København 1968. Bd. 1, s. 21.

14 Ribe Rådstuedombøger 1527-1576 og 1580-1599. E. Kroman red. København 1974, s. 41.

15 H. Matzen. *Den danske panterets historie indtil Chr. Vs lov: med tillæg af hidtil ukendte diplomer*. København 1869, s. 348-49.

16 E. Andersen, s. 27.

fra det 16. århundrede på lån mod brugeligt pant – også hvor långivers indtægt afskrives i hovedstolen.

I Københavns Diplomatarium beskrives et lånearrangement fra 1526 mellem Frederik I. og byen København. Byen får mod et lån til kongen fri råderet over en vandmølle, indtil lånet er tilbagebetalt.¹⁷ Ligeledes omtaler Bjørn Poulsen lån fra slutningen af 1500-tallet i Slesvig, hvor kreditor får dispositionsretten over jord ejet af debitor.¹⁸ Et lån på 100 daler mod brugeligt pant i en ejendom, i forbindelse med en arvesag, omtales i Helsingør stadsbog fra 1564,¹⁹ og et eksempel på et lån, hvor pantets overskud afskrives i lånets hovedstol, findes i Malmø Stadsbog så sent som fra 1540. Rådet beslutter, at debitor skal stille nogle boder til rådighed for kreditor som brugeligt pant for en gæld på 17 gylden i tysk mønt. Den indtægt, kreditor får af disse boder, skal fratrækkes hovedstolen, og når denne er nedskrevet til nul, tilfalder boderne igen debitor.²⁰

Den ovenfor beskrevne låneform var forløberen for lån og kredit baseret på rentekøb/rentesalg, som var en udbredt finansieringsform i Nordeuropa i 16.-17. århundrede. Idéen var, at ejendomsbesidderen (låntageren) modtog et engangsbeløb mod sikkerhed i sin ejendom og som modydelse betalte långiveren en fast sum penge årligt, afhængigt af lånets størrelse, dvs. en rente. Lånet var som hovedregel uopsigeligt fra långiverens side – altså meget lig et nutidigt afdragsfrit prioritetslån. Også kirken anbragte betydelige midler på denne måde, men nogen tvivl om lovligheden af rentekøbet må der dog have været, siden det blev taget op på kirkemødet i Konstanz i 1414; det endte dog med, at pave Martin 5. i et dekret i 1425 sagde god for ordningen.²¹

Denne finansieringsform var grundlaget for det rentemarked, der eksisterede i en række tyske byer, også i Holsten, hvor det største rentemarked fandtes i Kiel; dette er detaljeret beskrevet af Lorenzen-Schmidt.²² Også efter Reformationen forblev rentemarkedet det vigtig-

17 Københavns diplomatarium nr. 240. 4. juli 1526.

18 B. Poulsen, s. 124.

19 Helsingør stadsbog I 1554-1555, 1559-1560 og 1561-1565. Rådstueprotokol og bytingbog. K. Hjorth & E. Kroman red. København 1981, s. 402.

20 Malmø Rådstueprotokol (Stadsbok) 1503-1548. E. Kroman red. København 1963, s. 175.

21 E. Andersen, s. 30.

22 Klaus-Joachim Lorenzen-Schmidt (I). Der Kieler Rentenmarkt zwischen 1488 und 1560. Umfang und Dynamik des städtischen Kapitalmarkts unter Berücksichtigung der Rentenmärkte Krempe, Möllns und Hamburgs. Mitteilungen der Gesellschaft für Kieler Stadtgeschichte, 1979, 66:97-117.

ste kreditinstitut i de tyske og holstenske byer, idet banker her først opstod et stykke ind i 1600-tallet (Hamburger Bank i 1619). Disse rentemarkeder var reguleret af byens Råd, og de foretagne rentekøb blev som hovedregel registreret i byens *Rente-Bücher*,²³ som dermed gav kreditor den nødvendige juridiske sikkerhed i forhold til den ejendom eller det grundstykke, der repræsenterede »pantet« i den indgåede rentekøbsaftale.

Købmændene var de dominerende deltagere på rentemarkedet i Kiel og i øvrigt også i Hamburg,²⁴ men selvom det har været attraktivt at investere ledig kapital til en god rente (5-6 %) med den bedste sikkerhed, kan det alligevel undre, at købmænd investerede deres penge på et så tilsyneladende statisk pengemarked. Hvilken rolle rentemarkedet rent faktisk har haft som egentlig handelskredit for købmændene, kan ikke siges, bl.a. fordi det ikke har været muligt i arkiverne at finde oplysninger, som kæder handelsaktiviteter sammen med rentekøbene. Som mellemfinansiering af større investeringer har rentekøbet dog været en oplagt mulighed.²⁵ Endvidere var det muligt at videresælge et rentekøb, således at den oprindelige kreditor kunne overdrage renten til tredjemand mod at få hovedstolen udbetalt, hvilket ifølge rentebøgerne er sket i omkring en femtedel af transaktionerne på rentemarkedet.²⁶ Købmændene har således, afhængigt af det konkrete kapitaliseringsbehov, med fordel kunnet optræde både som rentekøbere og rentesælgere. Undersøgelser fra 1300-tallet af rentemarkedet i Hamburg har vist, at det allerede på dette tidspunkt var almindeligt at videresælge rentekøbene. Det er påvist, at den gennemsnitlige varighed af en prioritetsgæld på en ejendom ved rentekøb var sytten år, mens den gennemsnitlige tid, en rentekøber var indehaver af gældsbeviset – med byens rentebøger som datakilde – var syv år, hvilket er ensbetydende med, at prioritetsgælden typisk har været omsat flere gange.²⁷ Der har således i realiteten været tale om et omsætteligt kreditiv, som både har kunnet tjene som sikkerhed for kredit og muliggjort kontantløs

23 Moritz Stern. *Das zweite Kieler Rentenbuch (1487-1586)*. Kiel, 1904.

24 Klaus-Joachim Lorenzen Schmidt (II). *Kaufmannskredite in nordwestdeutschen Städten im 15. und 16. Jahrhundert. I: Kredit im spätmittelalterlichen und frühneuzeitlichen Europa*. Michael North red. *Quellen und Darstellungen zur hansischen Geschichte*. Vol. 37. Köln 1991, s. 121-131.

25 *Ibid.* s. 128.

26 *Ibid.* s.127.

27 Hans-Joachim Wenner. *Handelskonjunkturen und Rentenmarkt am Beispiel der Stadt Hamburg um die Mitte des 14. Jahrhunderts*. *Beiträge zur Geschichte Hamburgs*. Vol. 9. Hamburg 1972, s. 41.

betaling. Noget ihændeavgældsbevis var der dog ikke tale om, idet videresalg af rentekøbet skulle registreres i byens rentebøger. Videre-salgsprisen blev dog ikke anført her, kun renten, hvilket betyder, at der kan have været tale om et mere likvidt »obligationsmarked« med relevans for købmænd ikke blot som kapitalanlæg, men også som en kilde til en finansiel gevinst,²⁸ idet rentebeviset i tider med stram likviditet utvivlsomt har kunnet købes til en pris, der var lavere end hovedstolen og dermed give en højere rente.

Rentekøb anvendtes også i Slesvig, selvom der ikke var tale om et marked reguleret af stadsmyndighederne.²⁹ Betalingerne skete ofte på omslaget i Kiel, hvilket formentlig delvis skyldtes, at kieler-gældsbreve rummede særdeles vidtgående sanktioner mod debitorer, som ikke opfyldte deres forpligtelser.³⁰

Rentekøb, i den mindre regulerede form som beskrevet fra Slesvig, er også kendt i kongeriget bl.a. fra Ribe og Ringkøbing fra midten af 1400-tallet, hvor tysk retspraksis i et vist omfang havde indflydelse.³¹ Ved gennemgang af de kildeudgivne rådstueprotokoller og stadsbøger fra 1500-tallet er der dog kun fundet to rentekøb, som begge er fra Malmø og begge med kirken som rentekøbere.³² Der fandtes ikke rentebøger som i Holsten, hvor rentekøb systematisk blev registreret, og det er derfor ikke muligt at vurdere omfanget af denne kredit- og lånevirk-somhed. Det må anses for sandsynligt, at grunden til, at de to nævnte rentekøb er anført i stadens protokoller, er, at kirken stod som rentekøber. Fenger nævner i sin afhandling om adelsgældens retsgrundlag i det 16. og 17. århundrede intet specifikt om rentekøb, men anfører, at gældsftaler indgået for borgmester og råd havde samme rets-gyldighed som et gælds- eller kreditdokument – ganske som det var tilfældet med rentekøbsftaler i Holsten.³³

Som anført ovenfor var disse rentekøbsbeviser i et eller andet omfang omsættelige og dermed anvendelige som kreditiver, f.eks. som sikkerhed for lån, og som betalingsmiddel. Der er ikke enighed om, hvornår kreditiver mere generelt blev omsættelige. Andersen anfører,

28 Ibid, s. 48.

29 B. Poulsen, s. 111.

30 John Christiansen. *Das Einlager. Ein Spezifikum des Kieler Umschlags. Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte*, 2010, s. 77-95.

31 Henning Matzen. *Den danske Panterets Historie*. København 1869. s. 3-4.

32 Malmø Rådstueprotokol (Stadsbok) 1503-1548, s.83 og Malmø Tingbøger 1577-83 og 1588-80. L. Ljungberg, E. Bager, E. Kroman red. København 1968, s. 241-242.

33 Ole Fenger. *Adelsgældens retsgrundlag. I: O. Fenger & E Ladewig Petersen. Adel forpligter*. København 1983, s. 25.

at dette først skete i det 17. og 18. århundrede,³⁴ mens Usher hævder, at gældsbreve og vekslere, som var betalbare til ihændehaveren, cirkulerede i Nederlandene allerede i begyndelsen af 1500-tallet, idet købmændene i Antwerpen havde udviklet en praksis, hvor de i vidt omfang anvendte simple kreditbreve – dvs. som ikke var påtegnet af notar – der indeholdt en ihændehaverklausul. Retterne i Brügge og senere i Antwerpen (1527) fastslog, at ihændehaveren havde de samme rettigheder som den primære kreditor, og i en ordinans fra 1537 stadfæstede Karl 5. disse domstolsafgørelser.³⁵ Fra England har man eksempler på uformelle ihændehaverkreditiver så tidligt som 1479.³⁶

Siden middelalderen var et hyppigt anvendt kreditiv i de nord-europæiske handelscentre, bl.a. i Flandern, et kreditbrev, som var en pendant til den engelske *bond*, *obligation* eller *letter obligatory*, kaldet *chirographie* på flamsk. Dette kreditbrev blev oprettet hos en notar eller bevidnet af officielle myndigheds personer. I England blev det tilsvarende kreditbrev udstedt under *private seal* eller udfærdiget af en skriver og indført i *Rolls of Recognizance*, hvilket gav dokumentet juridisk gyldighed. Men både på Kontinentet og i England anvendte købmændene ofte mere uformelle varianter af kreditbrevet uden notarberigtigelse og uden segl eller registrering, en såkaldt *promissory note*, som allerede fra omkring 1525 var fuldt negotiabelt, idet det kunne transporteres til tredjemand uden debtors samtykke.³⁷

Et eksempel på et omsætteligt kreditbrev findes i Malmø Stadsbog, hvor der omtales en dom fra 1550 vedrørende en handel mellem to borgere (formentlig købmænd) fra henholdsvis Antwerpen og Malmø. Førstnævnte kræver dom for et beløb, som sidstnævnte skylder ham i henhold til et kreditbrev, mens Malmøkøbmanden hævder, at kreditbrevet er indgået som betaling i en anden handel og derfor er ugyldigt. Dette kan åbenbart ikke bevises, og dommen falder ud til fordel for sagsøgeren fra Antwerpen. Det er interessant, at kreditbrevet, jf. sagsøgtes påstand, har været omsætteligt, hvad sagsøger ikke benægter.³⁸

Paralleller til det engelske kreditbrev under *private seal* er der flere eksempler på. I Malmø Stadsbog fra 1554 findes en dom, der vedrører et kreditbrev udstedt som betaling for et parti varer, som en Malmøkøbmand har solgt til en købmand i Rostock.³⁹ Kreditbrevet, som er

34 E. Andersen, s. 206.

35 A. Payson Usher. *The Early History of Deposit Banking in Mediterranean Europe*. Cambridge, MA 1943, s. 98.

36 M.M. Postan. *Medieval Trade and Finance*. Cambridge 1973, s. 36.

37 *Ibid.*, s. 36

38 Malmø Stadsbog 1549-1559. E. Bager red. København 1972, s. 51.

39 *Ibid.* s. 214.

påført debtors eget segl, fremlægges i retten, og debitor dømmes til at betale. Her er således tale om et kreditbrev svarende til det fra England kendte. Det samme er tilfældet i forbindelse med en retlig strid om et kreditbrev i Helsingør i 1563, hvor den afdøde debtors broder benægter ægtheden af det anvendte segl i kreditbrevet. Da seglets ægthed imidlertid kan bevises, stadfæstes kreditbrevets gyldighed.⁴⁰ I Ribe Rådstuedombøger findes en dom fra 1538, som vedrører et kreditbrev på 200 mark, der ligesom ovenstående har underskrift og segl. Indfrielsen, som skulle finde sted på Ribe marked »i sådanne penge eller i lybske penge« er ikke sket, og sagsøger forlanger nu beløbet udbetalt i sidstnævnte valuta, hvilket han får medhold i.⁴¹

Et eksempel på helt uformelle kreditbreve findes i Helsingør stadsbog fra 1563 i en sag vedrørende køb af humle i Rostock. Kreditor møder op i Helsingørs råd med to kreditbreve, som skyldneren ikke har betalt. Denne er nu død, og kreditor ønsker indført i stadsbogen, at dette skyldforhold eksisterer for at kunne gøre regres overfor arvingerne.⁴² Dette tyder på, at det drejer sig om simple, uformelle kreditbreve oprettet uden medvirken af notar og uden segl.

Disse eksempler viser, at anvendelse af uformelle kreditiver var kendt i hele riget, men da vi kun kender til dem, der er endt i retlige tvister, er det ikke muligt at vurdere omfanget af denne kreditpraksis.

Senmiddelalderens mest avancerede kreditiv var dog *vekslen* (italiensk: *tratta*, engelsk: *bill of exchange*, fransk: *lettre de change*), som blev udviklet til international betaling i forbindelse med den stigende fjernhandel. Vekslen, som var et uformelt kreditiv i den forstand, at den ikke blev registreret hos notar eller andre offentlige myndigheder, adskiller sig fra de ovenfor nævnte kreditiver bl.a. ved, at det er en *ordre* til at betale og ikke blot et tilsagn om at gøre det, nemlig en ordre fra den, der trækker vekslen, til en »betaler« (den han trækker vekslen på) om på det i dokumentet nævnte tidspunkt at betale det anførte beløb i den angivne valuta. Senmiddelalderens og renæssancens vekslere fungerede på alle væsentlige punkter som de vekslere, vi kender i dag, og blev hurtigt det foretrukne betalingsmiddel først og fremmest i den internationale handel.

En vekselstransaktion indebar som hovedregel fire parter: Købmanden som havde brug for at overføre penge til udlandet (*remittenden*) fik

40 Helsingør stadsbog I, s. 298.

41 Ribe Rådstuedombøger, s. 8.

42 Helsingør Stadsbog II 1554-1555, 1559-1560 og 1561-1565. Rådstueprotokol og bytingbog. E. Kroman red. København 1981, s. 254.

udstedt en veksler på beløbet hos en bankier (*trassenten*), som denne »trak« på sin korrespondent i det pågældende land (*trassaten*), til hvem han sendte et avis om på det anførte tidspunkt og sted at betale det aftalte beløb til den, som på købmandens vegne præsenterede vekslens (*beneficarius*). Ganske som i dag kunne trassaten nægte at acceptere vekslens, hvorefter ihændeholderen af vekslens kunne optage protest, som blev registreret hos en notar, hvorefter der kunne tages retlige skridt mod vekseludstederen (*trassenten*). Der findes en række eksempler på dette fra midten af 1500-tallet i notariatsarkivet i Antwerpen.⁴³ I et stort antal af disse sager er det udenlandske købmænd, bl.a. en del hanseatiske, der er involveret, mens der ikke er fundet sager, hvor danske eller slesvig-holstenske personer er nævnt.⁴⁴

Hvornår vekslens i Nordeuropa blev et negotiabelt kreditiv, som kunne *endosseres* – dvs. ved påtegning på bagsiden overdrages til tredje-mand uden medvirken af myndigheder og uden, at den, der skulle indløse vekslens (*trassaten*), på forhånd skulle underrettes herom – er ikke ganske klart. De Roover mener ikke, det skete før 1610, og når andre hævder, at det skete allerede tidligt i 1500-tallet, skyldes det muligvis, at de ikke skelner mellem negotiabilitet og cessionabilitet. Det sidste er en overdragelse, som forudsætter trassatens accept.⁴⁵ I England fandtes et eksplicit forbud mod endossering af vekslers så sent som 1607, og først omkring 1700 blev fremgangsmåden officielt accepteret.⁴⁶ I Tyskland blev endossering af vekslers først officielt anerkendt omkring 1660,⁴⁷ men det vides bl.a. fra handelshuset Fuggers arkiver, at det har fundet sted så tidligt som 1576.⁴⁸

Diskontering af vekslers og andre kreditiver – overdragelse af kreditivet til tredjepart inden forfaldstid til et beløb lavere end det i kreditivet anførte – stred imod renteforbuddet, men var dog almindeligt forekommende blandt købmændene i Flandern og England og skete bl.a. ved at skjule rentegevinsten i den anvendte valutakurs.⁴⁹ Som anført

43 Jacob Strieder. *Aus Antwerpener Notariatsarchiven*. Berlin 1930. Bl.a. s. 304 og 308.

44 Selvom en vekslertransaktion i princippet krævede fire personer, kunne to af dem dog være forenet i én person. F.eks kunne trassat og beneficarius være samme person – i så fald var det angivet i vekslens, at trassaten skulle »betale til sig selv«. Trassent og trassat kunne være én person i tilfælde, hvor en købmand rejste til udlandet for at købe varer og betale med en veksler trukket på sig selv.

45 Raymond De Roover II. *L'évolution de la lettre de change. XIV-XVII siècles*. Paris 1953, s. 84.

46 M.M. Postan, s. 60-61.

47 A.P. Usher, s.105.

48 Herman van der Wee. *The Low Countries in the Early Modern World*. Aldershot 1993, s.165.

49 R. De Roover I, s. 53-54.

af Andersen må man regne med, at hvis man endosserer vekslers eller andre kreditiver, sker der også en diskontering – der må i sagens natur falde en præmie for den risiko, som trods alt er forbundet med overtagelsen af et gældsdokument.⁵⁰ Selvom det først kendte eksempel på diskontering i Antwerpen – af et *letter obligatory* – er så sent som 1536,⁵¹ hersker der ikke tvivl om, at købmændene diskonterede kreditiver på de mere eller mindre uformelle børser, som eksisterede længe før de første egentlige børser blev oprettet, i Antwerpen i 1515 og i Hamburg i 1558,⁵² hvilket utvivlsomt også gjaldt for multiple, successive diskontoreringer af det samme kreditiv.⁵³ De første nordeuropæiske banker, Amsterdamsche Wisselbank, der blev oprettet i 1609, og Hamburger Bank i 1619, var begge deposito- og clearingbanker, som først langt senere diskonterede vekslers. I Hamburg skete det først i midten af det 18. århundrede.⁵⁴

Vekslens var ikke blot et instrument til pengeoverførsel i forbindelse med international varehandel, men i lige så høj grad et kreditinstrument, hvilket ligger implicit i den kendsgerning, at vekslens først forfaldt til betaling et godt stykke tid efter, at den var trukket, bl.a. på grund af transporttiden. Praksis for vekselfristen (*usance*) – dvs. modningen til indfrielse – mellem de forskellige handelscentre i Nordeuropa varierede som hovedregel mellem én og tre måneder.⁵⁵

Vekslens blev også i stigende omfang anvendt til rent finansielle transaktioner. En tidlig type – som var indviklet, og hvis fulde virkemåde også for samtidige iagttagere var svær at gennemskue – er nøje beskrevet og eksemplificeret af De Roover. Rentetagning kunne camoufleres som valutaarbitrage ved, at to vekslers gik henholdsvis frem og tilbage mellem de samme to steder med forskellig kurs for pengeomvekslingen. Kurssvingninger i løbet af de to vekslers respektive løbetid tilførte ydermere transaktionen et element af chancebaseret spekulation.⁵⁶

En variant af dette blev praktiseret af bankierfirmaet Medici, som ellers hævdede kun at beskæftige sig med lovlige og hæderlige

50 E. Andersen, s. 233.

51 H. van der Wee, s.163.

52 E.S. Hunt, J.M. Murray. A History of Business in Medieval Europe 1200-1550. Cambridge 1999, s. 214.

53 Markus A. Denzel. Wechselkurse und ihre Notierungen im 17. Jahrhundert. I : J. Schneider, O. Schwarzer & M.A. Denzel. Währungen der Welt. III. Europäische Wechselkurse im 17. Jahrhundert. Stuttgart 1994, s. 4.

54 A. Soetbeer. Die Hamburger Bank 1619-1866. Eine geschichtliche Skizze. Vierteljahrschrift für Volkswirtschaft, Politik und Kulturgeschichte. 1866, 3. Bd., s. 21- 54.

55 Raymond De Roover III. The Rise and Decline of the Medici Bank. Washington, 1999, s. 110.

56 Raymond De Roover IV. What is Dry Exchange? A Contribution to the Study of English Mercantilism. Journal of Political Economy 1944, Vol. 52, s. 250-266.

vekseltransaktioner. Men bevarede bøger fra deres afdeling i Brügge frembyder adskillige eksempler på såkaldt »tørre« vekselskøber, hvor ingen udbetaling i udlandet overhovedet fandt sted. Det virkelige indhold af transaktionen var, at den oprindelige vekselskøber (remittenden) lånte vekseldstederen (trassenten) penge, som han så efter en vis tid fik tilbage med en rente – hvis størrelse afhang af, om vekselskurserne på hvert af de to steder blev ved at svare til, hvad de involverede parter havde regnet med.⁵⁷

I 15- og 1600-tallene udvikledes, på grund af kirkens stigende modstand mod den netop omtalte *cambium siccum* en særlig variant af vekslen, *ricorsavekslen* (*cambio con la ricorsa*), som vandt stor udbredelse, også i et vist omfang i Nordeuropa. Princippet i denne form for kreditydelse gennem veksler var, at transaktionerne frem og tilbage blev gentaget adskillige gange efter fast aftale, byggende på de faktiske kurser på aftaletidspunktet. Trods den på forhånd aftalte vekselskurs fandt kreditformen nåde for kirkens øjne, da der rent faktisk fandt en betaling sted – omend som regel kun i form af en bogføring.⁵⁸

I hvilket omfang veksler har været anvendt i Danmark i det 16. og 17. århundrede, er vanskeligt at få et klart billede af. Den tidligst omtalte vekselskøber på Kieleromslaget er ifølge Lorenz fra 1774.⁵⁹ Det drejer sig om en solaveksel (egenveksel, at indfri af udstederen selv) som forfalder til betaling på Kieleromslaget i samme valuta, som den er udbetalt i – altså i virkeligheden et simpelt kredit- eller gælds-brev, selvom betegnelsen »Solawechsel« anføres i dokumentet. Lorenz' påstand er dog ikke ganske korrekt, idet Christian 4. så tidligt som 1646 beordrede en vekselskøber gennemført på Kieleromslaget. Selvom den ikke direkte har noget med handel at gøre, udsiger den dog klart, at veksler var en del af kreditformidlingen på Kieleromslaget mere end 100 år tidligere.⁶⁰

Da der imidlertid allerede i 1681 forligger en vekselforordning – »Kongelig Commerce Forordning«, hvori kapitel VI hedder »Veksels Reglement og Ret i Danmark og Norge«⁶¹ – må brugen af veksler have

57 R. De Roover III, s.110-111.

58 G. Mandich. Le Pacte de Ricorsa et le marché italien des changes au XVIIe siècle. Paris 1953, s. 6-23.

59 A. Lorenz, s. 27.

60 Selve vekslen er ikke bevaret, kun ordren fra kongen til hofmøntskriver Boissen om at rejse til Kiel og af Hannibal Sehesteds tjener Niels Pedersen modtage 100.000 rigsdaler i vekselskøber og »barschafft«. Sjællandske Tegnelser 29, 124, b1,1646-1647. Rigsarkivet.

61 Chronologisk Register over de kongelige Forordninger og aabne Breve, samt andre trykte Anordninger, som fra Aar 1670 ere udkomne, tilligemed et nøiagtigt Udtog af de endnu giældende, for saavidt samme i Almindelighed angaae Undersaatterne i Danmark og Norge, forsynet med et alfabetisk Register ved Jacob Henric Schou. København 1795, s. 168-173.

været almindelig før dette tidspunkt. Forordningen beskriver en firepersoners veksel svarende til grundmodellen beskrevet ovenfor, herunder kravene til vekslens udformning samt reglerne for accept og protest samt for endossering og delvis betaling. Christian 5.s Danske Lov fra 1683 rummer en veksellov, som i alt væsentligt følger de samme retningslinjer.⁶²

Som anført ovenfor har det ikke været muligt at finde spor af vekseltransaktioner i forbindelse med handel på periodens vigtigste pengemarked nemlig omslaget i Kiel. Dette gælder såvel Stadtarchiv Kiel, Landesarchiv Schleswig-Holstein og Rigsarkivet (Kongens omslagsregnskaber og holstenske adelsarkiver). Men ser man f. eks. på omfanget af den danske okseeksport i 15- og 1600-tallet, kan der næppe være tvivl om, at denne handel i betydeligt omfang må have været finansieret med kreditiver.⁶³ Frandsen omtaler en handel, hvor storkøbmanden Steffen Rode sælger 2000 okser på markedet i Wedel ved Hamburg for 37.348 rdl. Det forekommer ikke sandsynligt, at et beløb af denne størrelsesorden er betalt kontant.⁶⁴

Den første vekseltransaktion i en dansk kontekst, som forfatteren har fundet, er fra 1579, i form af et notat i Kancelliets Brevbøger dateret d. 11. maj: »Til Hendrick Mogensens, Tolder i Helsingør. Johan Mariaborch har til det ankomne Sepultur og andet laant en del Penge i Nederlandene og sendt Toldskriver Frederich Leil en Veksel på 1000 Dlr., der skulle betales til en Skipper, som ventes til Sundet; heraf har Kongen af sit eget Kammer udredet 500 Dlr. og befaler Hendrich Mogensens at levere Frederich Leil de andre 500 Dlr., hvis han da kan undvære dem for Bygningens Skyld eller kan skaffe dem; kan han ikke det, skal han enten i Dandsken eller andetsteds, hvor Skipperen nu agter sig hen, anvise denne 500 Dlr. hos en af sine Bekendte og siden betale dem af Tolden, naar der bliver bedre Raad«. ⁶⁵ I originalen ⁶⁶ står: »... og haffuer offuersendt et wesselbreff till wor Toldschriffuer Frederich Leill paa it thussinde Daller ...«

Dette må betyde, at kongens mand Johan Mariaborch som trassent har trukket en veksel på 1000 daler på Øresundstolden repræsenteret

62 Kong Christian d. 5.s Danske Lov. 1683. Udg. af V.A. Secher. København 1891, 5. bog, kapitel 14.

63 P. Enemark. Studier i toldregnskabsmateriale i begyndelsen af det 16. århundrede. Med særligt henblik på dansk okseeksport. Bd. 1. Aarhus 1971.

64 Karl-Erik Frandsen. Okser på vandring. København 1994, s. 88.

65 Kancelliets Brevbøger 1576-1579. København 1900, s. 641-642.

66 Danske Kancelli, Sjællandske Tegnelser 1572-1660, Danske Kancelli, pk B57C:1577-1581. fol 192 r. Rigsarkivet

ved toldskriver Frederich Leill som trassat med den ventende skipper som beneficiarius, som så skulle bringe pengene eller værdier svarende hertil til den oprindelige udlåner (remittenden) i Nederlandene. Kongen kunne dog kun stille halvdelen af vekselsummen (500 dl) til rådighed for trassaten, og hvis ikke Hendrick Mogensen kan skaffe de sidste 500 dl, skal han anvise skipperen de sidste 500 i Danzig, eller en anden by hvortil skipperen kommer. Der er altså tale om en delvis betaling af vekselsummen, hvilket var almen praksis i Flandern på dette tidspunkt, jf. Antwerpener Notariatsarchiven,⁶⁷ ligesom det, jf. ovenfor, også er beskrevet i vekselforordningen fra 1681 og i Christian 5.s Danske Lov og i øvrigt også er anerkendt praksis i nutidig vekselret.⁶⁸

Tyve år senere går en veksel den modsatte vej til Johan Mariaborch, som åbenbart er kongens agent i Nederlandene.⁶⁹ Her har kongen som remittend, idet han kan disponere over Øresundstolden, befalet tolderne, der altså fungerer som trassent, at trække en veksel på en trassat i Holland (hvis navn ikke nævnes) som skal betale til kongens agent, Johan Mariaborch, der altså er beneficiarius.

Af Kancelliets Brevbøger fremgår det, jf. ovenfor, at kongen har anvendt vekslere til udenlandske betalinger så tidligt som 1579, og tegnelser, der omhandler vekslere, optræder med stigende hyppighed op gennem 1600-tallets sidste halvdel.

I de ovenfor citerede bytingbøger findes ingen sager, der vedrører vekseltransaktioner, men ved gennemgang af domme i Kongens Retterting findes en dom fra 1632, der vedrører en veksel, hvor en borger i Amsterdam er kautionist og frikendes for pligten til at betale.⁷⁰ Der er således tale om en vekselkaution – aval – som også kendes fra nutidig vekselret,⁷¹ men som ikke omtales hverken i forordningen fra 1681 eller i Danske Lov.

Af Ole Feldbæks beskrivelse af danske handelskompagniers oktrojer og ledelsesregler fremgår, at der i Ostindisk Kompagnis oktroj af 1670 intet anføres om kreditiver, mens der i oktrojen af 1698 (§ 14) anføres, at de obligationer som direktørerne udsteder på kompagniets vegne

67 J. Strieder, s. 147.

68 Vekselloven. Med kommentarer af Preben Lyngsø. København 1985, kapitel 6, § 39.

69 Kancelliets Brevbøger 1599, 22 marts. Missiv til Tolderne i Helsingør. Da De efter Kongens befaling have overskrevet 24000 dlr på veksel til Holland til Brug for Johan Mariaborch på Kongens vegne, skulle De føre disse 24000 dlr til udgift i Deres Regnskab. Sjællandske Tegnelser 19,205 b. Rigsarkivet.

70 Ditlev Tamm red. Kongens Retterting 1537-1660. København 2003, bd. 2, s. 524.

71 Vekselloven. LBK nr. 5559 af 25.8.1986. Kapitel IV.

skal gælde som »Vechselbreve«. ⁷² I kompagniets arkiv findes dog tre vekslers udstedt i 1689. ⁷³ De to første er solaveksler (findes kun i ét eksemplar), den sidste en primaveksel (det første af flere eksemplarer).

Ostindisk Kompagni er trassent og trækker vekslens på herrerne Middeldorff og von Lenken i Hamburg, formentlig kompagniets agenter. Overkommissær Amthor er beneficarius (den, der præsenterer vekslens til betaling), formentlig på kongens (remittendens) vegne, og betalingen skal falde henholdsvis otte og ti dage efter sigt, dvs. efter at vekslens er præsenteret. I den tredje veksels betaling er betalingsfristen anført: Fire måneder efter udstedelsesdatoen skal trassaten, Nathaniel von Schmieden, betale seks tusind rigsdaler i polsk valuta til oberst von Kalnicen som beneficarius – formentlig er han også remittend (den der har købt vekslens af kompagniet), da ingen anden er anført.

Disse vekslers er udformet i overensstemmelse med vekselforordningen fra 1681 og repræsenterer således den faktiske praksis i 1600-tallets slutning. Formentlig er disse vekslers regelrette valutatransaktioner, hvor der ikke foreligger spekulation i en eventuel rentegevinst ved trækning af en returveksel. I øvrigt rummer kilderne ingen eksemplarer på »tørre« veksels-transaktioner eller ricorsaveksler.

Kurantbankens blev som nævnt først oprettet i 1736, og den tidligste, systematiske registrering af veksels-transaktioner her skete først i 1768. ⁷⁴

Sammenfattende tyder undersøgelsen på, at de kreditiver, som anvendtes i de nordeuropæiske handels- og finanscentre i det 16. og 17.

⁷² O. Feldbæk. Danske handelskompagnier 1616-1843. Oktrojer og interne ledelsesregler. København 1986, s. 52.

⁷³ Det drejer sig om en håndskreven kopi (i forskellig skrift) af tre vekslers på samme stykke papir:

1. København d. 28. maj 1689. 6000 rd. Otte dage efter sigt vil de herrer behage for mit sola vekselsbrev at betale til den velbårne overkrigskommissær Ehrenfried Amthor eller ordre i Hamburg, seks tusind rigsdaler i kroner, valuta fra Det Kongelige Oktrojerede Ostindiske Kompagni her at modtage, ifølge advis pr. Post. Underskrevet Henrik Schux.

2. De herrer Middeldorff og von Lenken i Hamburg. Anno 1689 anno domini 28 maj i København rigsdaler 10.000 i kroner ti dage efter sigt vil Eders Velbaarenhed behage at betale, dette vort sola vekselsbrev til den højædle hr. Overkommissarius Ehrenfried Amthor, eller hans ordre i Hamburg, ti tusind rigsdaler i kroner, valuta fra Det Ostindiske Kompagni, befalende Eder Gud. Underskrevet Joachim Würger.

3. Hrr Johannes Tomloo i Hamburg. Christianshavn Anno 1689 anno domini ultimo februar rigsdaler kurant. Fire måneder efter dato forpligter jeg mig til at betale i polske grove mønter i Danzig ved hr. Nathaniel von Schmieden for denne min prima veksels, til titel hr. Oberst Wulff Hinrich von Kalnicen eller ordre, den sum af seks tusind rigsdaler kurant polske grove mønter i Danzig, valutaen at modtage fra den samme. Underskrevet Nicol. Jantz. Arff. Ostindisk Kompagni, Afdelingen i København 1688-1693. Regnskaber over Ost. Komp. mellemværende med kongen. Pk. 386A. Rigsarkivet.

⁷⁴ Trassent- og acceptantprotokoller. Kurantbanken 1759-1773. Løbenr. 209-212. Rigsarkivet.

århundrede, også anvendtes i Danmark, men vor viden om de faktiske betalings- og kreditforhold i såvel den indenlandske som den udenrigske handel i denne periode er stærkt begrænset. At endossering af kreditiver anvendtes i Danmark, viser en sag fra Malmø fra 1550, men det er det eneste eksempel, der er fundet. Dette skal dog ses i lyset af, at officiel anerkendelse af endossering i f.eks. Tyskland og England først skete i 1600-tallet, og den første bekendtgørelse, der omtaler endossering i Danmark, er vekselforordningen fra 1681. Der er ikke fundet eksempler på diskontering, men da endossering fandt sted, skete der utvivlsomt også en diskontering, da ingen formentlig ville overtage et kreditiv før forfaldsdag uden at tage sig betalt for den risiko, der trods alt var forbundet hermed.

Den første danske vekseltransaktion der er fundet, er fra 1579, hvor en af kongens agenter i Nederlandene trækker en veksel på toldskriveren ved Øresundstolden. Der er dog næppe tvivl om, at købmændene har anvendt vekslere før dette tidspunkt, da det var det mest anvendte kreditiv i de nordeuropæiske handelscentre i århundredets begyndelse. Det er ikke muligt at udtale sig om, i hvilket omfang kreditiver, særligt vekslere, har været anvendt til rene kredit- og finansoperationer, sådan som det var almindeligt i Nordvesteuropa i denne periode, idet der ikke er fundet eksempler på en sådan praksis.

SUMMARY

Credit and Letters of Credit in Denmark in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, Viewed in a European Perspective.

The present study evaluates credit practise, including the use of credit instruments, in Denmark in the sixteenth and seventeenth centuries in the light of similar practise in the commercial centres of north-western Europe.

Unfortunately, Danish sources provide very limited information on the subject. The archive material emanating from the principal Danish early modern trade and financial market, the annual fair in Kiel in the duchy of Holstein, yields no information on commercial credit practise. Normally, in so far as transactions were completed to the satisfaction of the involved parties, credit and money transfer arrangements left no trace in the form of documents and records. The exception was chartered trading and banking companies whose books have been preserved, but such enterprises did not exist in Denmark before the middle of the seventeenth century. Consequently, the principal sources are legal archives showing court decisions on defaults.

Credit and money transfer instruments in the sixteenth and seventeenth centuries were almost the same as those used during the late Middle Ages. One of the earliest was mortgage by demise, where the lender received the

profit from the mortgaged property until the loan was repaid. Ecclesiastical authorities, however, considered this to be payment of interest and hence a violation of the canonical usury doctrine. In 1160, the church decided that the operating surplus should serve to write down the principal, effectively turning the arrangement into an interest-free loan. Two examples of this credit practise have been found in Denmark as late as 1526 and 1540.

This variety of a mortgage loan was a forerunner of a bond market based on buying and selling of interest. Here, the property owner received an amount of money, secured by the property, against payment of a fixed annual sum. This market was common in Germany. In the duchy of Holstein, the *Rentenmarkt* was regulated by the city council, whereas in Schleswig and the Danish Kingdom it took a less formal form, judging from the legal sources. Since the bonds were negotiable, they constituted an important instrument for the extension of credit and cashless payment among the merchants who made up the majority of participants in the market.

A frequently used credit instrument was the letter obligatory, either drawn up by a notary or issued under private seal, but promissory notes, that are more informal bonds, were also in general use. From around 1525, these bonds were fully negotiable. Both letters obligatory under private seal and promissory notes appear in the Danish legal archives in the middle of the sixteenth century.

In the sixteenth and seventeenth centuries, the most widely used commercial instrument for money transfer and credit in the Northern European trade centres was the bill of exchange, which already in the beginning of the sixteenth century was negotiable as well as discountable. The earliest bill of exchange found in Danish archives is from 1579. The first ordinance on bills of exchange appeared in 1681, suggesting that the use of bills must have been rather common before this time.

No examples of dry exchange or *ricorsa* bills, used for circumventing usury laws by means of currency exchange, have been found.

Generally, the study indicates that the credit instruments used in the North European trade centres in the sixteenth and seventeenth centuries were also employed in Denmark. Nevertheless, our knowledge on financial practise among Danish merchants is still very limited.